

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.98

Володимир Бараняк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат хімічних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу
baranyakvm@gmail.com

Олег Несімко

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат хімічних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу
nodleolviv@gmail.com

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК СУБ’ЄКТ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Бараняк В., Несімко О., 2017

Розглянуто сутність професії судового експерта та природу експертних досліджень відповідно до сучасних вимог судово-слідчої практики. Збільшення кількості судових експертиз, виникнення нових її родів та видів, упровадження в експертну практику технічних новацій потребує постійної уваги до підвищення професійного рівня судових експертів.

Ключові слова: судово-експертна діяльність; судова експертиза; спеціальні знання; судовий експерт; кваліфікація судового експерта.

Владимир Бараняк, Олег Несимко

СУДЕБНЫЙ ЭКСПЕРТ КАК СУБЪЕКТ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассмотрено сущность профессии судебного эксперта и природу экспертных исследований в соответствии с современными требованиями судебно-следственной практики. Увеличение количества судебных экспертиз, возникновение новых ее родов и видов, внедрение в экспертную практику технических новаций требует постоянного внимания к развитию профессионального уровня судебных экспертов.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность; судебная экспертиза; специальные знания; судебный эксперт; квалификация судебного эксперта.

Volodymyr Baranyak
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure
Ph. D., Assoc. Prof.

Oleh Nesimko
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Ph. D., Assoc. Prof.

FORENSIC EXPERT AS SUBJECT OF JUDICIAL EXPERT ACTIVITY

In the article the considered essence of profession of forensic expert and nature of expert researches are in accordance with the modern requirements of judicial inquisitional practice. The increase of amount of forensic examinations, origin of her new luing-ins and kinds, introduction in expert practice of technical innovations requires permanent attention to development of professional level of forensic experts.

Key words: judicial expert activity; forensic examinations; special knowledge; forensic expert; qualification of forensic expert.

Постановка проблеми. Актуальність системно-комплексного підходу до досліджень сутності професії судового експерта та природи експертних досліджень зумовлена сучасними вимогами судово-слідчої практики. Зокрема, від цього залежить правильна постановка і вирішення проблеми підготовки експертів до професійної діяльності. Збільшення кількості судових експертиз, виникнення нових її родів та видів, упровадження в експертну практику технічних новацій потребує постійної уваги до підвищення професійного рівня судових експертів.

Аналіз дослідження проблеми. Наявні численні спроби висвітлення питання у роботах В. Д. Арсенєва, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, Ф. Е. Давидова, А. В. Дулова, В. Я. Колдіна, І. Ф. Крилова, І. А. Лузгіна, В. С. Мітричева, Ю. К. Орлова, А. Р. Шляхова, Я. М. Яковлева та ін. У працях зазначених авторів йдеться лише про окремі аспекти професійної діяльності судового експерта. Здійснювались також спроби виділити та визначити експертні спеціальності, спеціалізації та кваліфікації, розробити їх назви та шифри, проте їх не було завершено.

Метою статті є комплексне дослідження проблеми вдосконалення діяльності судового експерта, визначення поняття та сутності його професії. Сьогодні можна констатувати відсутність цілісних монографічних розробок, у яких спеціально досліджувалась би професія судового експерта. Вирішенню цих прикладних завдань перешкоджає, насамперед, відсутність методологічної бази.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України “Про судову експертизу” судова експертиза – “це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду” (ст. 1), а отже, експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями і може на їх основі досліджувати матеріальні об’єкти, явища і процеси, які містять інформацію про обставини справи [1].

Судовим експертом є лише та особа, яка безпосередньо відповідає на запитання, поставлені органом, що призначив експертизу, незалежно від того, хто ще брав участь у її провадженні, виконуючи технологічні чи технічні функції. Гарантами його незалежності законодавець визначає:

процесуальний порядок призначення; заборону під загрозою відповідальності втручатися будь-кому в проведення експертизи; існування установ судових експертиз, незалежних від органів дізнання та попереднього слідства; створення необхідних умов для діяльності, матеріальне і соціальне забезпечення; кримінальну відповідальність за видавання свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків; можливість призначення повторної експертизи та присутності учасників процесу.

Обов'язками експерта є проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку; на вимогу слідчого, прокурора, судді (суду) цей висновок він повинен роз'яснити.

Судовий експерт наділений також сукупністю прав. Незалежно від виду судочинства, він може вивчати матеріали справи, що стосуються предмета дослідження, і клопотати про надання матеріалів, які вважає необхідними (п. 1 ст. 13). Законодавець дозволяє йому бути присутнім (з дозволу особи або органу, які призначили експертизу) під час проведення слідчих чи судових дій та заявляти відповідні клопотання (п. 3 ст. 13). Існує також принципова можливість виходити за межі поставлених запитань: у разі самостійного виявлення фактів, які мають значення для справи, на них вказують у заключному документі (п. 2 ст. 13). У випадку порушення зазначених прав експерт подає скаргу на дії відповідної посадової особи (п. 4 ст. 13).

Процесуальне законодавство України не розкриває змісту поняття “спеціальні знання”. У ст. 69 КПК йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань, зумовлене потребою вирішення певних питань за допомогою експертизи [2]. У ст. 41 ГПК визначено, що для роз'яснення питань, що виникають під час вирішення господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу [3]. Частиною 1 ст. 81 КАС передбачено, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити експертизу [4]. У ч. 1 ст. 143 ЦПК йдеться про те, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі [5]. Не розкриває змісту поняття спеціальних знань і постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах”, в якій судам вказано лише на неприпустимість призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань. Розмежування цих понять, розкриття їх змісту стосовно судової експертизи, аналіз належних до них спеціальностей становить значний науково-практичний інтерес, оскільки на них ґрунтуються відповідні напрями судово-експертної діяльності.

Для визначення характеру професії судового експерта принципове значення мають зміст і вид знань, якими він володіє. Експертні спеціальності, спеціалізації та кваліфікації не збігаються з базовими (вишівськими) і відрізняються від них тим, що судово-експертні спеціальності – це поєднання, інтеграція на базі вищої освіти знань медичних, психологічних, економічних, технічних та юридичних. Тобто судово-експертні спеціальності мають подвійну природу: основну роль відіграють базові науки, допоміжну – юридичні, зокрема криміналістичні. Лише у традиційних криміналістичних експертизах (судово-балістичній, судово-трасологічній, судово-почеркознавчій тощо) криміналістика є базовою спеціальністю.

Важливість такого поділу важко переоцінити: співвідношення зазначених основних та допоміжних груп знань визначає вид, термін та інші особливості процесу підготовки судових експертів і присвоєння їм відповідної експертної кваліфікації.

Поняття “кваліфікація судового експерта” складається з кількох елементів: вид спеціальних знань, спеціальність та спеціалізація. Це знайшло відображення у ст. 10 Закону України “Про експертизу”: “Судовими експертами можуть бути особи, які мають знання для надання висновку з досліджуваних питань. Фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності”.

Професія судового експерта, що виникла на межі кількох видів діяльності як результат поєднання, сполучення, інтеграції різних елементів, сьогодні є самостійною. Її специфічною характеристикою вважаємо те, що категоріальний апарат, з одного боку, запозичується з відповідних галузей науки, з іншого – орієнтований на правове термінологічне поле, усталене у слідчій та судовій практиці.

Розв'язання основних експертних завдань за багатьма видами судової експертизи передбачає застосування одночасно двох критеріїв: наприклад, у судово-медичній експертизі під час визначення тяжкості тілесних ушкоджень – медичного та юридичного; в судово-психіатричній під час визначення осудності (неосудності) – медичного та юридичного; в судово-бухгалтерській під час визначення матеріальних збитків – економічного та юридичного тощо. Судовий експерт не просто констатує наявність або відсутність певного факту чи обставини, а завжди розглядає їх у взаємозв'язку з кримінальним провадженням чи цивільною справою, які розглядаються у судовому засіданні, враховує причинно-наслідкові зв'язки між явищами, трактує встановлені ним факти та обставини як докази.

Як зазначає Х. Г. Мелконян, ігнорування подвійної природи судово-експертної діяльності призводить до того, що “експертна практика знає немало випадків, коли одні й ті самі досліджувані факти та обставини приводили експертів до діаметрально протилежних висновків лише тому, що експерти або зовсім не застосовували, або ж застосовували неправильно юридичний критерій. Ігнорування чи неправильне застосування юридичного критерію в судовій експертизі призводить інколи до помилкових висновків за одних і тих самих вихідних даних і умов дослідження” [6].

Отже, професія судового експерта за вимогами та характером роботи є значно складнішою, ніж аналогічна у різних галузях народного господарства. Зміст професійної діяльності судового експерта, його компетенція, предмет, об'єкт, методики експертних досліджень, експертні завдання також значною мірою відрізняються від наявних у народному господарстві, тому необхідно визначити принципи і засади професійної підготовки цієї категорії фахівців.

Згідно із Законом України “Про судову експертизу”, “фахівців для спеціалізованих установ та відомчих служб готують вищі навчальні заклади, після чого вони спеціалізуються та підвищують кваліфікацію на курсах та в інститутах удосконалення відповідних міністерств і відомств”. Такими спеціалізованими установами та відомчими службами визначено науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я України, а також експертні служби МВС України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

Підготовка судових експертів потребує, насамперед, накопичення та узагальнення інформації про кількість і якість експертних кадрів в Україні за родами та видами судових експертиз, а також визначення потреби в них. Для розвитку судової експертизи та вирішення кадрових питань велике значення має розроблення класифікатора експертних спеціальностей. Загалом налічується понад 300 судово-експертних спеціальностей.

Потребують також вирішення питання підготовки викладацьких кадрів та визначення норм витрат їх часу у навчальному процесі, розроблення концепції та програм спеціальної підготовки експертів, навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Зрештою, судово-експертна діяльність містить коло психологічних проблем, які нині лише окреслюються. Науково-практичні розробки у цьому напрямі практично відсутні й потребують вирішення таких психологічних проблем, як: дослідження визначальних чинників та передумов ефективності діяльності експерта; принципи та засади (зокрема – психологічні) відбору кандидатів на навчання; оптимізація процесу навчання та професійного становлення фахівця-експерта. Це дасть змогу здійснити психологічну характеристику головних напрямів діяльності експертів; визначити психологічні особливості провадження судових експертиз за сучасних умов; з'ясувати шляхи формування професійно важливих якостей працівників експертних підрозділів. Завершальним етапом має стати розроблення психологічних рекомендацій щодо оптимізації підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України та організації процесу підвищення їх кваліфікації.

Висновки. Отже, визначення сутності професії судового експерта та природи експертних досліджень – актуальна багатоаспектна проблема, що має прикладне значення для слідчо-судової практики. Питання, окреслені у статті, потребують подальшого всебічного та неупередженого обговорення. Це дасть можливість раціональніше та ефективніше поєднати зусилля фахівців, які працюють у різних відомствах, організувати багаторівневу підготовку судових експертів (експертів-криміналістів).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Про судову експертизу* : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4711-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 2. *Кримінальний процесуальний кодекс України*: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> 3. *Господарський процесуальний кодекс України*: від 16.01.2003 р. № 436-IU [Електронний ресурс] : [офіц. текст станом на 11 березня 2012 року]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> 4. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* від 06.12.2012 р. № 5518-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. 5. *Цивільний процесуальний кодекс України*: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IU [Електронний ресурс] : [офіц. текст станом на 11 березня 2012 року]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/> 6. Мелконян Х. Г. *О профессии судебного эксперта и некоторых проблемах подготовки экспертных кадров. Проблемные теории судебной экспертизы.* – М. : изд-во ВНИИСЭ, 1977. – С. 80.

REFERENCES

1. *Pro sudovu ekspertyzu* : *Zakon Ukrayiny vid 25 lyutoho 1994 r. No 4711-VI* [On Forensic Examination: Law of Ukraine dated February 25, 1994 No. 4711-VI]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 2. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 No 4651-VI* [Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> 3. *Hospodars'kyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: vid 16.01.2003 r. No 36-IU* [Commercial Procedural Code of Ukraine: from 01.01.2003 № 436-IU]. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua/> 4. *Kodeks Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. na 1 bereznja 2010 roku: (Vidpovidaje ofic. tekstovi).* [The code of Ukraine about administrative offences]. Kyiv, Alerta; KNT; CUL Publ., 2010. 206 p. 5. *Tsyvil'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 18.03.2004 r. No1618-IU* [Civil Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-IU]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> 6. Melkonjan H. G. *O professii sudebnogo jeksperta i nekotoryh problemah podgotovki jekspertnyh kadrov. Problemnye teorii sudebnoj jekspertizy* [On the profession of forensic expert and some problems of training expert staff. Problem theory of forensic examination]. Moscow, izd-vo VNIISJe Publ., 1977. 80 p.

Дата надходження: 19.06.2017 р.